

Czeglédi Pál

GAZDAGOK LEGYÜNK VAGY SZABADOK? EZ A KÉRDÉS?*

„Akkor is kiállnék a szabad gazdasági rend mellett, ha ez anyagi áldozatot jelentene, és ha a szocializmus az anyagi gazdagodás biztos távlatát adná. Meg nem érdemelt szerencsénk az, hogy ennek éppen az ellenkezője igaz.”

Wilhelm Röpke¹

A sikeres országoknak két fajtája van: a nyugati és a keleti. A régi nyugati modell a demokrácia és a szabad piac együttesére épít, míg a keleti modell megtalálta a sikerességnek egy hatékonyabb receptjét, az autoriter állam és a gazdaság állami irányításának keverékét – valahogy így foglalható össze a manapság sokszor hallott bölcsesség. Írásomban amellet érvelek, hogy ennek az okoskodásnak nincs sem elméleti alapja, sem az adatokban nem találjuk bizonyítékát. A keleti siker lehetősége alternatív stratégiaként illúzió. A közgazdász vállaltan kissé korlátozott nézőpontját és eszközeit alkalmazva, és csak az anyagi értelemben vett gazdagodás szempontjait mérlegelve azt állítom, hogy a sikeres(nek vélt) ázsiai országok azért sikeresek, mert megtanulták és kisebb-nagyobb mértékben alkalmazták is a nyugati receptet: a gazdasági fejlődéshez egyéni szabadság kell. Ezen országok kezdeti szegénysége elég volt ahhoz, hogy e recept részleges alkalmazása is gyors gazdagodáshoz vezessen. Ha a sikerüket annak tulajdonítjuk, amit nem valósítottak meg a receptből, akkor az olyan, mintha a dél-koreai fociválogatott sikereit annak tulajdonítanánk, hogy náluk nincs a focinak akkora hagyománya, mint Angliában. Végül arra a kérdésre is megpróbálok hipotetikus válaszokat adni, hogy miért tekintenek sokan mégis csodálattal a keleti autokratákra.

Az európai csoda² és az ázsiai csoda

2012-ben a neves amerikai közgazdász, Tyler Cowen a milánói Bruno Leoni Intézetben tartott előadást,³ amelyet egy alapvető megállapítással kezdett: az emberiség leg-

* Az esszé az OTKA 84030. számú kutatásának keretében készült. Köszönöm az építő megjegyzéseket Mike Károlynak, a fennmaradó hibák a sajátjaim.

¹ Wilhelm RÖPKE: *The Economic Necessity of Freedom*, Modern Age 1959/3., 233.

² Az európai csoda történelmi gyökereiről és a fejlődés-gazdaságtanra gyakorolt hatásáról lásd Ralph RAGO: *The Theory of Economic Development and the „European Miracle”* = *The Collapse of Development Planning*, szerk. Peter J. Boettke, New York University Press, New York, 1994. 37–58 (*The European Miracle* címmel a világhálón is: <http://mises.org/daily/2404>.)

³ Tyler COWEN: *The Great Stagnation and the Future of the Euro*, éves előadás, Istituto Bruno Leoni, Milánó, 2012. május 7. Lásd www.youtube.com/watch?v=fh1BHN2NjJA.

nagyszerűbb teljesítménye Európa, és különösen Nyugat-Európa. Nem túl nagy szavak ezek? Amennyire e teljesítményt számszerűsíteni lehet, nem. Az ipari forradalom óta a nyugat-európai ember életszínvonala az emberiség addigi történelmében soha nem látott módon növekedett, illetve soha nem látott szintet ért el. Ez alatt a kétszáz év alatt az egy főre eső jövedelem⁴ még az olyan „eleve” gazdag országokban is, mint Hollandia, kilencszeresére növekedett, a születéskor várható élettartam csaknem megduplázódott,⁵ ahogy az átlagember egészségi állapota is javult. Nem is beszélve olyan mutatókról, mint a csecsemő- vagy gyermekhalandóság. Álmában sem gondolta volna senki 1800-ban (amikor minden ötödik gyerek meghalt öt éves kora előtt,⁶ és napi 4 dollár volt az átlag-jövedelem⁷): lehet 80 évig is élni úgy, hogy közben napi 60 dollárt⁸ „keres” illetve „költ el” az ember, nem fenyegetik járványok, negyven órát dolgozik egy héten, és jó eséllyel egyetlen unokáját vagy gyerekét sem kell eltemetnie.

Nem kevésbé csodálatos események játszódtak le Ázsiában a 20. század második felében. Sőt az ő fejlődésük még lenyűgözőbb volt, hiszen az életszínvonalnak az a javulása, ami Európában kétszáz év alatt történt meg, néhány ázsiai országban évtizedek alatt zajlott le. Az 1950-es évek közepének éhínségéből Korea a leggazdagabb országok közé tornázta fel magát (1953 és 2011 között hússzorosára növekedett az egy főre eső jövedelem). Szingapúrban pedig az egy főre eső jövedelem 2011-ben 20 százalékkal volt nagyobb az amerikaiénál, míg 1960-ban még 83 százalékkal elmaradt tőle. Ez 51 év alatt ezerszázalékos növekedést, vagyis átlagosan évi 6,2 százalékos bővülést jelent. De talán a legjelentősebb Kína utóbbi három évtizede, amelynek során – hogy csak egy adatot vegyünk – a Világbank szerint a kevesebb mint napi 2 dollárból élők népességen belüli aránya 98 százalékról, 27 százalékra csökkent.⁹

Úgy tűnik, kétfajta út létezik, amelyek ugyanolyan prosperitáshoz vezetnek, de az ázsiai út vonzóbb, mert gyorsabb. Van-e ilyen választási lehetőségünk, s ha igen, tényleg az európai helyett az ázsiai utat kell-e választanunk? Állításom szerint nincs ilyen választási lehetőség, mert a sikeres keleti országok is a nyugati utat járják, legfeljebb nem

⁴ Az egy főre eső jövedelem, a jövedelem és az egy főre eső GDP kifejezéseket szinonimaként használom az egyszerűség kedvéért. A tanulmányban idézett GDP-adatok két forrásból származnak. A történelmi, 1950 előtti adatok forrása a Maddison-projekt adatbázisa: www.ggd.net/maddison/maddison-project/home.htm. Az újabb adatok a Penn World Table (PWT) 8.0-ás verziójából valók: Robert C. FEENSTRA – Robert INKLAAR – Marcel P. TIMMER: *The Next Generation of the Penn World Table. Working Paper*, University of Groningen, www.rug.nl/research/ggd/data/penn-world-table. Az általam idézett GDP-adatok mindig egy főre vetítve értendők, és vásárlóerő-paritáson vannak számolva, ami azt jelenti, hogy az árszínvonalak különbségéből adódó torzítást ezek az adatok már kiküszöbölik. A Maddison-féle adatbázis számai 1990-es árakon vannak kiszámolva, a PWT adatai vagy az adott év árain (ha két országot egy évre hasonlítok össze), vagy 2005-ös árakon (ha különböző időpontokra vonatkozóan hasonlítom őket össze).

⁵ Angus DEATON: *The Great Escape. Health, Wealth and the Origins of Inequality*, Princeton University Press, Princeton, Kindle Edition, 2013, 85–100.

⁶ Uo., 67.

⁷ A Maddison-féle adatbázis szerint a nyugat-európai egy főre eső jövedelem 1820-ban évi 1528 dollár volt 1990-es árakon számolva.

⁸ Uo. A 2010-es nyugat-európai adat 21 793 dollár.

⁹ Az adat forrása: <http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.2DAY>. A két dollárt 2005-ös árakon kell érteni. A két idézett szám pedig 1981-re és 2009-re vonatkozik.

mentek (még) végig rajta. A nyugati út a gazdasági, a polgári és a politikai szabadság, illetve az életszínvonal egymást erősítő fejlődése. Az ázsiai országok tapasztalata sem cáfolja meg azt a receptet, hogy a gazdagsághoz e három szabadságra van szükség, legfeljebb árnyalja a képet – s ennnyiben éppen a nyugati utat segít jobban megérteni. Amint igyekszem elméleti és empirikus érvekkel is alátámasztani, a gazdasági növekedéshez gazdasági szabadság mindenképpen kell, a polgári szabadság szerepe annál jelentősebb, minél kisebb a lemaradásunk az élbolytól, politikai szabadság nélkül pedig valószínűleg nem biztosítható a polgári szabadság.

Az ázsiai csodát tehát az teszi csodává, ami európai benne, nem az, ami ázsiai. Az európai csoda – és általában a hosszútávú gazdasági növekedés – attól európai, hogy az egyéni szabadság a hajtóereje. Míg az európai csoda mélyebb magyarázatai bonyolultak és sokszor egymásnak ellentmondanak, az ázsiai csoda jól magyarázható egyetlen okkal, az európai csodával.

A szabadság szerepe

Ahhoz, hogy értékelni tudjuk a szabadság gazdasági fejlődésben játszott szerepét, először azt kell megértenünk, hogy közvetlenül miből származik a gazdasági fejlődés. A közgazdászok hosszú évtizedek óta fejlesztik azokat a módszereket és elméleteket, amelyekkel számszerűsíteni lehet az egyes tényezők szerepét. Egy, az ilyen módszereket összefoglaló cikk úgy fogalmaz, hogy „Az országok közötti jövedelemkülönbségeknek az 50 vagy még annál is több százaléka, úgy tűnik, megmagyarázhatatlan a fizikai tőke, a(z egészségi állapotot is magában foglaló) humántőke, illetve a ledolgozott órák számának kombinációjával”.¹⁰ Magyarul, ha az USA-ban az egy főre eső jövedelem 130 százalékkal nagyobb, mint Magyarországon,¹¹ akkor ennek a különbségnek legfeljebb a felét lehet elvileg is csak azzal magyarázni, hogy Amerikában több gép jut egy munkásra, képzettebb az átlagember vagy többet dolgozik. Vagyis a jövedelmi különbségeknek a felét még visszamenőleg sem tudjuk visszavezetni olyan tényezőkre, amelyekbe „be lehet ruházni”. De akkor mi magyarázza a maradékot, még ha elég fura is valaminek több mint a felét maradéknak hívni? A válasz az innováció, vagyis a termelékeny felfedezések és a hasznosításuk szolgálatába állított kreativitás.

A termelékeny felfedezések megszületéséhez pedig elsősorban gazdasági szabadságra van szükség, ami a hétköznapiakban „gazdaságinak” tekintett tevékenységek szabadságát jelenti. Gazdasági szabadságon tehát azt érjük, hogy az állam tiszteletben tartja a tulajdonjogokat, nem próbálkozik az állampolgárok vagyonának vagy jövedelmének kisajátításával (ide értve az olyan finomabb eszközöket is, mint a meglepetésszerű infláció vagy adókitetés), és biztosítja a szerződési szabadságot. Legalább három oka van annak, hogy a kreativitás csak a gazdasági szabadság körülményei között termelékeny is lenni.

¹⁰ Chang-Tai HSIEH – Peter J. KLENOW: *Development Accounting*, American Economic Journal: Macroeconomics 2010/1., 212.

¹¹ 42 307 dollár szemben a 18 626 dollárral (FEENSTRA–INKLAAR–TIMMER: *I. m.*).

Egyrészt a piac teszteli az innovációkat: a gazdasági szabadság nélkül egyszerűen nem derül ki, hogy mi a „produktív” és mi az „improduktív” ötlet. Csak ilyen körülmények között kapunk választ arra a kérdésre, hogy hajlandóak-e az emberek legalább annyit fizetni egy újításból származó termékért vagy szolgáltatásért, amennyi áldozatot ezek létrehozása jelentett az innováló termelőknek. Erre a kérdésre senki nem tudja előre a választ, mert a piaci szereplők fejében lévő információt, helyhez és időhöz kötött tudást nem lehet egy központban összegyűjteni.¹² A szabad piacon a produktív innovációk fennmaradnak, a nem produktívak pedig előbb-utóbb eltűnnek. A gazdasági szabadság által biztosított piaci verseny tehát az a *folyamat*, amelynek során közösen megadjuk a választ arra a kérdésre, hogy mik azok az újítások, amelyek növelik a jólétünket.

Másrészt a gazdasági szabadság körülményei között a produktív innovációk és csak ezek kifizetődők, vagyis a gazdasági szabadságnak abban is van szerepe, hogy produktív innovációkra *ösztönözzön*.

Az innováció azonban nemcsak teremt, hanem rombol is. Az új, hatékonyabb eljárások idejétmúlttá, drágává, nem hatékonytá teszik a régi eljárásokat, az új iparágak kiszorítják a régieket. A piaci felfedező folyamat teremtő *rombolás*,¹³ és ebből adódik a gazdasági szabadság harmadik szerepe. A régi eljárások, iparágak, technológiák tulajdonosai, az innováció vesztesei nagyobb beágyazottsággal, befolyással bírnak, mint az újítók, s ezt a befolyásukat természetesen fel használják arra, hogy megakadályozzák a megélhetésüket fenyegető újításokat. A gazdasági szabadság körülményei között azonban ezt nem tudják megtenni, hiszen a tulajdonjogok tiszteletben tartása azt is jelenti, hogy az állam nem léphet fel önkényesen, nem sajátíthatja ki az újítók jövedelmét. A szabadság megköti a hatalom kezét, és így lehetővé teszi azt a rombolást, ami nélkül teremtés sincs.

A gazdasági szabadság e három szerepének tárgyalásánál feltételeztem, hogy az ötletek már megvannak, és „csak” alkalmazni kell őket. Az új ötletek megszületéséhez azonban szintén szabadság kell, de valószínűleg olyan szabadság, amelyet a gazdasági szabadság fogalma nem fed le. Az új ötletek megszületéséhez a gondolatok piacának szabadsága kell, a kifejezés szabadsága, a sajtó szabadsága, az oktatás szabadsága. Mindezek már az egyéni szabadság azon részéhez tartoznak inkább, amelyeket a polgári vagy a politikai szabadság fogalmával szoktunk leírni.

Az tehát, amit technokrata módon „gazdasági fejlődésnek” nevezünk, nem más, mint egy próba-szerencse folyamatban formálódó újításokon alapuló és ezért előreláthatatlan – ahogy Hayek nevezte – felfedező folyamat,¹⁴ amelynek alapja az egyén szabadsága. Ez azt is jelenti, hogy a kormány közvetlenül keveset tud tenni a gazdasági fejlődés ösztönzése érdekében. A középtávú fellendüléseket továbbra is nagyon nehéz előrejelezni, főleg ha a hagyományos gazdaságpolitikai változókkal próbálkozunk.¹⁵ Paradox módon

¹² Friedrich August von HAYEK: *A tudás társadalmi hasznosítása* = Uő.: *Piac és szabadság. Válogatott tanulmányok*, Közgazdasági és Jogi, Budapest, 1995, 241–252.

¹³ Vö. Joseph Alois SCHUMPETER: *A gazdasági fejlődés elmélete*, Közgazdasági és Jogi, Budapest, 1980.

¹⁴ Friedrich August von HAYEK: *A verseny mint felfedező folyamat* = Uő.: *Piac és szabadság*, 302–311.

¹⁵ William EASTERLY: *The Tyranny of Experts. Economists, Dictators, and the Forgotten Rights of the Poor*, Basic Books, New York, Kindle Edition, 2013, 215–235.

a kormány akkor tesz a legtöbbet a gazdasági növekedés érdekében, ha közvetlenül nem a jövedelem növelésére törekszik, hanem arra, hogy a gazdaság játékszabályai, az emberi interakcióknak keretet adó intézmények minél inkább megfeleljenek a szabadság követelményeinek.

A nyugati „recept” és a számok

A gazdasági, a polgári és a politikai szabadság az emberi élet különböző szféráinak szabadságát jelentik. E három szabadságnak egy-egy országra jellemző mértékét számszerűsíteni is szokták, s e mércék ökonometria vizsgálatokban való felhasználása meglehetősen bevett eljárásnak számít. A három szabadságot három számba sűríteni elkerülhetetlenül leegyszerűsítésekhez vezet, s nyilván számos részletkérdést homályban hagy. De az alapvető tendenciák érzékeltetésére elég.

A különböző szabadságoknak e mércéi általában megkerülik a filozófiai vitákat azaz, hogy a három fenti fogalmat „visszafelé” definiálják, vagyis azt nevezik gazdasági, polgári és politikai szabadságnak, amit mérnek. Ugyanakkor az általam a következőkben alkalmazott mutatók lényegüket tekintve megfelelnek e három fogalom bevett értelmezésének. Valamivel részletesebben: gazdasági szabadságon¹⁶ azt értjük, hogy az állami kiadások és általában az állam kiterjedése nem túl nagy, a jogrendszer stabil, az infláció alacsony, és az árfolyam nem ingadozik drasztikusan, a monetáris politika kiszámítható, a külkereskedelmet nem akadályozzák, az üzleti és a pénzügyi világot nem szabályozzák agyon. A polgári szabadságjogok¹⁷ magukban foglalják a hit és a kifejezés szabadságát, a gyülekezési szabadságot, a bíróságok függetlenségét, az állampolgárok arra vonatkozó szabadságát, hogy eldönthessék, hol, kivel szeretnének élni, milyen munkát szeretnének vállalni stb. A politikai szabadság a politikai hatalom birtokosait kiválasztó módszereket minősíti: a választások szabad és fair formában valósulnak-e meg, a politika plurális-e, nincs-e belőle kizárva a társadalom egy része, a választott vezetők elszámoltathatók-e.

Ezekkel a modern fogalmakkal egyszerűen leírható a nyugati út, ami nem jelenti azt, hogy egyszerű volt rátalálni. Értelmezésem szerint – amely North,¹⁸ Tabellini,¹⁹

¹⁶ A gazdasági szabadság mérésére két bevett mérce van. Az egyiket a kanadai Fraser Institute számolja és publikálja, a másikat az amerikai Heritage Foundation. A következőkben én a Fraser indexének logikáját követem, illetve annak számaikat használom, egyrészt azért, mert annak a módszertana átláthatóbb, másrészt azért, mert hosszabb időperiódusra közöl adatokat. A Fraser 2013-as jelentése: James GWARTNEY – Robert LAWSON – Joshua HALL: *Economic Freedom of the World 2013 Annual Report*, The Fraser Institute, Vancouver, Canada, 2013, www.freetheworld.com/release.html.

¹⁷ A politikai és a polgári szabadság méréséhez a Freedom House számaikat használom. A módszertan elérhető itt: www.freedomhouse.org/report/freedom-world-2014/methodology#.U-XHD-N_s41.

¹⁸ Douglass C. NORTH: *Understanding the Process of Economic Change*, Princeton University Press, Princeton, 2005, 127–145.

¹⁹ Avner GREIF – Guido TABELLINI: *Cultural and Institutional Bifurcation: China and Europe Compared*, American Economic Review 2010/100., 135–140.

Congleton,²⁰ Acemoglu és Robinson²¹ művein alapul – a nyugati út a gazdasági, a polgári és politikai szabadság, illetve a gazdasági élet nehezen kibogozható okozati összefüggésekkel átszőtt, de egymást erősítő fejlődését jelenti. „Emberi cselekvés, de nem emberi terv eredménye”²² az a gazdasági és polgári szabadság együttesére épülő társadalmi rend, amelyben a polgár nemcsak szabad, de a polgári iparkodásnak méltósága is van.²³ A „természetes szabadságnak” ez a „világos és egyszerű rendszere” (Adam Smith)²⁴ hozta létre azt az anyagi gazdagságot, amelyet fent – mások szóhasználatát átvéve – európai csodaként emlegettem.

Azt a meglátást, hogy a gazdasági, polgári és politikai szabadság az oka a gazdasági fejlődésnek, a jelenkori adatokra épülő és sok országot vizsgáló „kemény” ökonometriai vizsgálatok sem cáfolják meg. Ezek a vizsgálatok egyhangúak, amikor a gazdasági szabadság szerepéről van szó: a gazdaságilag szabad országok gyorsabban növekszenek és gazdagabbak is, mint a gazdaságilag kevésbé szabad államok.²⁵ Ezen belül is a maradandóbb, általánosabb dolgok a fontosabbak: a szilárd jogrend fontosabb, mint az állami kiadások mérsékelt szintje vagy az alacsony infláció.²⁶ A polgári és a politikai szabadságjogokra vonatkozó eredmények kevésbé egyhangúan szólnak, szofisztikáltabb értelmezést követelnek. Egyrészt viszonylag egyértelmű, hogy e szabadságjogok a leggazdagabb országokban a legkiterjedtebbek. Sőt Ben-Yishai és Betancourt vizsgálatai²⁷ azt is kimutatták, hogy a polgári szabadságjogok szintje – azon belül is a személyes autonómiát és egyéni jogokat mérő komponens – erősebben korrelál pozitívan a jövedelemmel, mint a gazdasági szabadság részének tekintett tulajdonjogi biztonság.

Másrészt ha a gazdasági növekedés sebességének és a polgári-politikai szabadságjogoknak a kapcsolata a kérdés, akkor a kép sokkal árnyaltabb, és a statisztikai eredmények sokszor nehezen értelmezhetők.²⁸ Az ok, amiért ezek az eredmények nem olyan tiszták, mint várnánk, éppen az ázsiai országok tapasztalataiban rejlik. Vannak gazdag ázsiai országok, amelyek polgári-politikai értelemben nem szabadok, de jövedelmüket tekintve gyorsabban fejlődnek (bár nem feltétlenül gazdagabbak), mint a Nyugat. Nem mégis csak azt jelenti mindez, hogy van ázsiai út, ami más, mint az európai?

²⁰ Roger D. CONGLETON: *Perfecting Parliament. Constitutional Reform, Liberalism, and the Rise of Western Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.

²¹ Daron ACEMOGLU – James A. ROBINSON: *Miért buknak el a nemzetek? A hatalom, a jólét és a szegénység eredete*, HVG Könyvek, Budapest, 2013, 99–123.

²² Friedrich August von HAYEK: *Emberi cselekvés, de nem emberi terv eredménye* = Uő.: *Piac és szabadság*, 292–301.

²³ Deirdre N. MCCLOSKEY: *Bourgeois Dignity. Why Economics Can't Explain the Modern World*, The University of Chicago Press, Chicago, 2010.

²⁴ Adam SMITH: *Vizsgálódás a nemzetek jólétének természetéről és okairól*, II., Napvilág, Budapest, 2011, 227.

²⁵ Lásd Pál CZEGLÉDI – Judit KAPÁS: *Economic Freedom and Development*, Akadémiai, Budapest, 2009, 33–59.

²⁶ Persze az extrém magas inflációra vagy az extrém nagy állami beavatkozásra ez nem igaz; lásd Robert J. BARRO: *A gazdasági növekedést meghatározó tényezők. Országok összehasonlító ökonometriai elemzése*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2005, 85–110.

²⁷ Ariel BEN-YISHAY – Roger BETANCOURT: *Civil Liberties and Economic Development*, *Journal of Institutional Economics* 2010/3., 281–304.

²⁸ Például Lorenz BLUME – Stefan VOIGT: *The Economic Effects of Human Rights*, *Kyklos* 2007/4., 509–538.

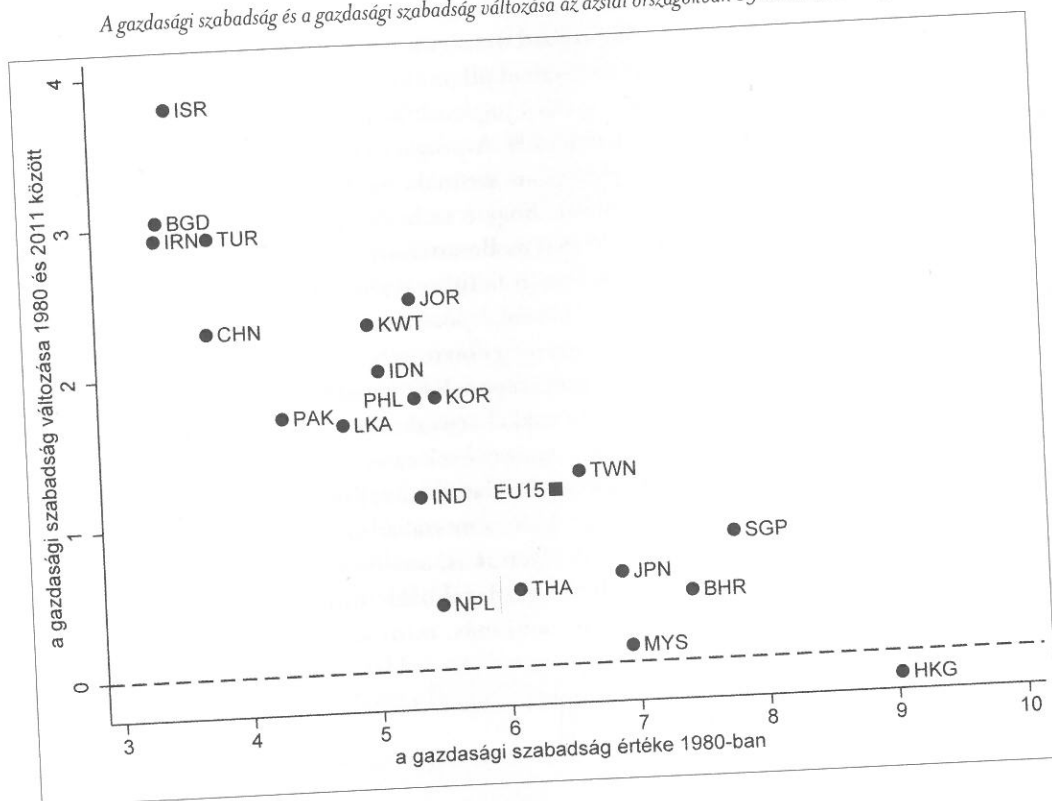
A válaszom az, hogy nem. Az érveim a következők.

Az ázsiai csoda valójában európai

A három számszerűsíthető szabadságfogalom segítségével képet alkothatunk arról, hogy az ázsiai csoda országai mennyiben térnek el az európai intézményrendszertől, illetve milyen mértékben távolodnak vagy közelednek feléje. Ezt szemlélteti az 1. és a 2. ábra.

1. ábra

A gazdasági szabadság és a gazdasági szabadság változása az ázsiai országokban 1980 és 2011 között²⁹

Megjegyzés: a hárombetűs jelölések a nemzetközi szervezetek által használt országkódok. BGD: Banglades, BHR: Bahrein, CHN: Kína, HKG: Hongkong, IDN: Indonézia, IND: India, IRN: Irán, ISR: Izrael, JOR: Jordánia, JPN: Japán, KOR: Korea, KWT: Kuvait, LKA: Srí Lanka, MYS: Malajzia, NPL: Nepál, PAK: Pakisztán, PHL: Fülöp-szigetek, SGP: Szingapúr, THA: Thaiföld, TUR: Törökország, TWN: Tajvan.

²⁹ Az adatok forrása: GWARTNEY–LAWSON–HALL: *l. m.*

Az elérhető adatok köre természetesen korlátozott. A gazdasági szabadságra vonatkozóan 1970-től vannak információk, és minél közelebb érünk a jelenhez, annál több országról vannak adataink. Mivel a gazdasági növekedés vizsgálatához legalább néhány évtized kell, az 1980-as kezdődátum viszonylag jó kompromisszumnak tűnik.³⁰ A gazdasági szabadság mércéje az előbb említett területeket (az állami szerepvállalás kiterjedtsége, infláció, jogrend stb.) bontja tovább különböző mutatókra, és skálazza át őket úgy, hogy végül a gazdasági szabadság indexe egy elvileg 0 és 10 között futó szám. Nagyon leegyszerűsítve gondolhatunk úgy rá, mint a legsötétebb kommunizmus (0) és a *laissez faire* piacgazdaság (10) közötti skálára. A gyakorlatban 3-as értéknél kevesebbet kapó ország nem nagyon van, míg 9 felett sem találunk országokat. Az Egyesült Királyság 2011-es értéke például 7,97 (1980-ban 6,57 volt), Olaszorszáé 6,81 (1980-ban 5,37 volt). Az 1. ábrán a vízszintes tengely azt mutatja, hol álltak a gazdasági szabadság tekintetében az ázsiai országok (vagyis az a 21 ország, amelyikre van ilyen adat) 1980-ban. A függőleges tengely pedig azt, hogyan változott 1980 óta a gazdasági szabadságuk. Viszonyítási pontként az ábrán szerepeltetem az úgynevezett EU-15 országokra vonatkozó átlagértékeket is (ezt négyzet jelöli).

A magyar közéleti vitáktól elbódult olvasó számára két meglepetés is adódik. Egyrészt a „csodaországok” gazdasági szabadság tekintetében már 1980-ban sem voltak lemaradva a Nyugattól. Hongkong és Szingapúr általában vezeti a gazdasági szabadság rangsorokat, de a kevésbé „vadkapitalista” Dél-Korea és Tajvan is felülről súrolja az előbb említett (1980-as) olasz értéket. Az ennél kifinomultabb vizsgálatok is megerősítik, hogy az „ázsiai tigrisek” közül kettő, Hongkong és Szingapúr 1980 óta folyamatosan szabadabb gazdasági szempontból, mint az USA, míg Japán, Tajvan és Korea a kontinentális európai szintet közelíti.³¹

A másik meglepetés az lehet, hogy az egyetlen olyan ország a 21 közül, ahol csökkent a gazdasági szabadság az elmúlt 31 évben, Hongkong volt, de ott is csak minimálisan (a szaggatott vonal a nulla változást jelzi), s egyébként is Hongkong a világ egyik legszabadabb országa gazdasági tekintetben. A maradék 20 ország mindegyikében növekedett a gazdasági szabadság, olyanokban is, mint Irán vagy Törökország. Kínában ez az index 2,3-del növekedett 1980 óta, ami nagyobb mértékű, mint a – nagyrészt a thatcheri gazdaságpolitika hatását tükröző – brit változás.

A politikai és a polgári szabadság változását tekintve persze nem ilyen rózsás a helyzet, ezt ábra nélkül is tudjuk. Kínában vagy Szingapúrban nagyjából semmi nem változott (jobban mondva Szingapúrban kicsit javult helyzet, Kínában viszont kicsit még romlott is). Ugyanakkor Tajvanban, Dél-Koreában vagy Törökországban (!) szignifikánsan növekedett a polgári vagy politikai szabadság értéke 1980 óta.³²

³⁰ Tekintetbe véve még azt is, hogy 2000 előttről csak minden ötödik évre vannak adataink.

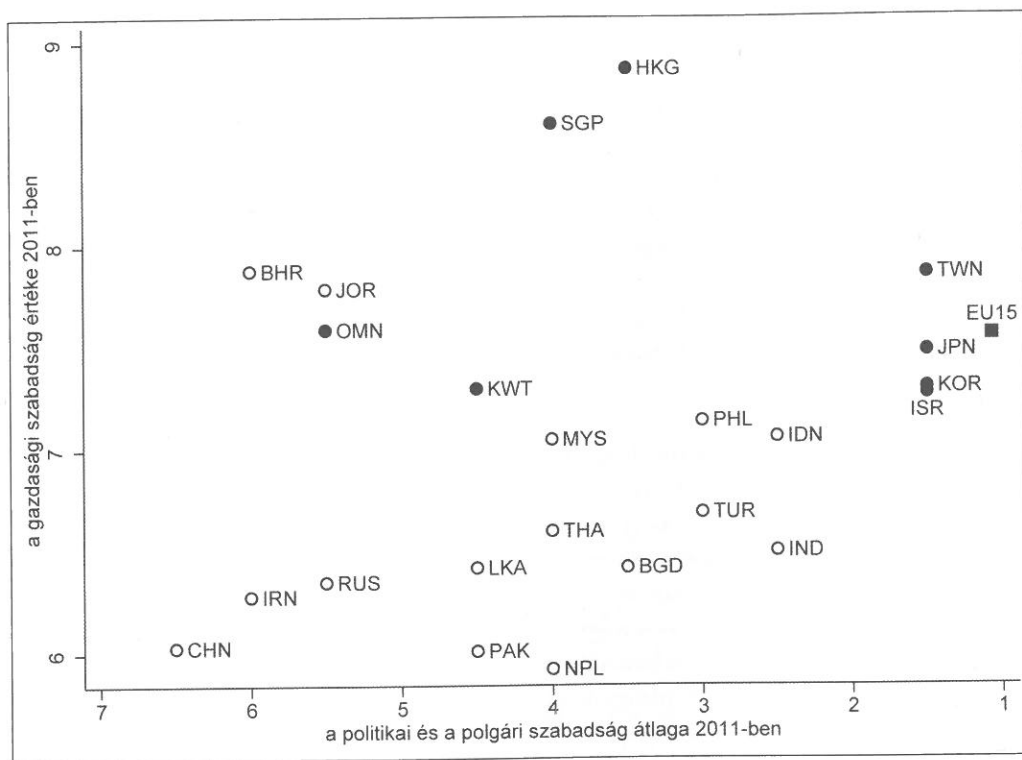
³¹ Martin PALDAM: *Economic freedom and the success of the Asian tigers: an essay on controversy*, European Journal of Political Economy 2003/19., 453–477.

³² FREEDOM HOUSE: *Freedom in the World Comparative and Historical Data. Country Ratings and Status*, www.freedom-house.org/report-types/freedom-world#.U-ka2fl_uSo.

Ha tehát azt mondjuk, hogy ezek az országok azért növekedtek ilyen gyorsan, mert Európától külön utat jártak be, akkor valójában a következőt mondjuk: itt van néhány ország, amelyre soha nem volt jellemző az egyéni szabadság. Néhány évtizeddel ezelőtt változtak a dolgok, ezek az országok közelebb kerültek a Nyugathoz, és ezzel együtt gyors növekedésbe kezdtek. A gyors növekedést tehát az okozta, ami nem változott. Nemcsak logikusabban hangzik, de – ahogyan azt éppen megmutatni próbálom – elméleti és empirikus érvekkel is jobban alátámasztható az a verzió, mely szerint az ázsiai csodák azért csodák, mert hasonlítanak az európai csodára.

2. ábra

Gazdasági és politikai-polgári szabadság az ázsiai országokban 2011-ben³³

Megjegyzés: a jelölések ugyanazok, mint az előző ábrán, kivéve azt a kettőt, amely ott nem szerepel: OMN: Omán, RUS: Oroszország. Tele karikával azokat az országokat jelöltem, amelyekben az egy főre eső GDP legalább akkora, mint Portugáliában, vagyis 21 966,85 dollár vásárlóerő-paritáson számolva.³⁴ Üres karika azokat az országokat jelöli, ahol ez nem teljesül.

³³ Az adatok forrásai: Uo.; GWARTNEY–LAWSON–HALL: *I. m.*

³⁴ Vö. FEENSTRA–INKLAAR–TIMMER: *I. m.*

De a felzárkózás nem pusztán gyors növekedést jelent, hanem egy bizonyos jövedelmi szint elérését is. A 2. ábra azt kívánja illusztrálni, milyen viszony van az ilyen értelemben vett felzárkózás és a háromféle szabadság között. Most mindkét tengelyen a szabadság szintje van feltüntetve. A függőlegesen a gazdasági szabadságot mérjük, a vízszintes pedig a polgári és a politikai szabadságot. A Freedom House mindkét szabadságot 1 és 7 közötti skálán értékeli úgy, hogy az 1 jelenti a legnagyobb mértékű szabadságot, a 7 a legkisebbet. A vízszintes tengelyen a két érték átlagát mértem fel (vagyis a legjobb érték továbbra is 1, a legrosszabb 7). A nyugati országok általában mindkét szabadságra 1-et kapnak, egy-két kivételtől eltekintve (például a Berlusconi-féle Olaszország 2-est kapott a polgári szabadságjogokra). Az EU-15 átlagértékét az ábrán megint egy négyzet mutatja.

Hogy ne várjunk el túl sokat egy felzárkózó országtól, tekintsük felzárkózottnak azt az országot, amelyben az egy főre eső jövedelem legalább akkora, mint az EU-15 országok legszegényebbikében. Ez 2011-ben Portugáliát jelenti és évi 21970 dollárt (ami a magyar egy főre eső jövedelemnél 18 százalékkal nagyobb). Ennek a kritériumnak a tele karikával jelzett nyolc ország felel meg. Ebből négy (Tajvan, Korea, Izrael és Japán) tulajdonképpen nyugati demokrácia. Az 1,5-ös érték azt jelenti, hogy a politikai szabadság 1, a polgári szabadság 2, ami egyébként pontosan megfelel a magyar adatoknak, vagy fordítva. Két ország, Hongkong és Szingapúr messzebb vannak attól, hogy nyugati demokráciák legyenek, de ugyanilyen messze vannak („nyugati” irányban) Oroszországtól és Kínától is, amelyek viszont a portugál jövedelmi szinttől vannak elmaradva (18 200, illetve 7550 dolláros jövedelmükkel). A maradék két ország, Kuvait és Omán még messzebb vannak a Nyugattól, ami a polgári és politikai szabadságot illeti, de nincsenek messze tőle gazdasági szabadság terén. Ez a két ország viszont különleges abban a tekintetben, hogy a gazdagságuk nem azon az innovációs folyamaton alapul, amit fent vázoltam, hanem egy természeti erőforrás kiaknázásán.

Arra itt nincs tér, hogy elmerengjünk a GDP-n túli jóléti mutatókon is, de nem nagy kockázat kijelenteni, hogy azok az országok, amelyek itt a Nyugathoz jóval rosszabbul szerepelnek a polgári-politikai szabadság tekintetében, a jövedelmen túli mutatókban is sokkal rosszabbul teljesítenek.³⁵ Mindez arra utal, hogy gyorsan növekedni polgári és politikai szabadság nélkül lehet ugyan egy darabig, feltéve, hogy az intézményeink viszonylag magas gazdasági szabadságot biztosítanak, a Nyugathoz való teljes felzárkózáshoz azonban szükség van a másik két szabadságra is.

Miért látszik ázsiaiak, ami nem az?

De ha az európaiaknak polgári szabadságra is szükségük volt a saját csodájukhoz, az ázsiaiaknak miért nincs – legalábbis a felzárkózás egy bizonyos szintjéig? A magyarázat valószínűleg abban rejlik, hogy az európai csoda idején az európaiak az élen jártak, az

³⁵ Egy ilyen gondolat kísérlet, amely számol a várható élettartammal, az egyenlőtlenséggel, és a szabadidővel is: Charles I. JONES – Peter KLENOW: *Beyond GDP? Welfare across Countries and Time*, NBER WP No. 16352, 2010. Ebben a kísérletben például Szingapúr különösen rosszul szerepel, főleg a kevés szabadidő miatt.

ázsiai csoda pedig olyan országokat érintett, amelyek le voltak – és sok esetben, mint látuk, még mindig le vannak – maradva. A lemaradás ugyanis azt is jelenti, hogy a vezető technológiák alkalmazása is elég a növekedéshez, nem kell újat kitalálni.³⁶ Nyugaton fel kellett találni az autót, a mobiltelefont vagy a modern menedzsmentmódszereket, Kínában „csak” alkalmazni kell őket. Az alkalmazás sem triviális vagy mechanikus, de meg lehet úszni anélkül, hogy a gondolatok piacát³⁷ szabaddá tennénk a kifejezés, a vallás, a szolás vagy gyülekezés szabadságának kiterjesztésével. Ha viszont elérjük azt a technológiai színvonalat, ahonnan a másolás már nem visz előrebb, csak az innovációra tudunk támaszkodni (feltéve, hogy nincs sem olajunk, sem napos tengerpartunk). Nem véletlenül óvja a Nobel-díjas Ronald Coase és szerzőtársa, Ning Wang a kínai gazdaságpolitikát a gondolatok piacának zárva tartásától: „A gondolatok szabad és nyitott piaca nélkül Kína nem lesz képes fenntartani a gazdasági növekedését, illetve továbblépni abba az irányba, hogy a technológiai újítások és a tudományos felfedezések globális központjává váljon.”³⁸ A polgári szabadságjogok hiánya tehát a fejlődéshez egy bizonyos szintig nem szükséges, de a lemaradás miatt a fejlődés mellett is lehetséges.

A nagyon gyors gazdasági növekedés szintén a lemaradáshoz köthető. Ha egy ország csak 1960-ban vagy 1980-ban kapcsolódik be a gazdasági növekedés folyamatába a szabadság kiterjesztésével, akkor olyan technológiai színvonal áll a rendelkezésére, amelyet a Nyugatnak 200 évbe telt kifejleszteni. Így megvan a lehetőség arra, hogy a növekedés nagyon gyors legyen. Ez magyarázza azt is, miért növekszik gyorsabban Kína, mint 30 évvel korábban Korea:³⁹ azért, mert közben a világ technológiai szintje is sokat fejlődött.

Miközben tehát hajlamosak vagyunk úgy gondolni, hogy ezek az ázsiai csodaországok azért növekednek gyorsan, mert nem olyan teszetosza demokráciák, mint amilyenek Nyugaton vannak, valójában a teszetosza demokráciáktól való lemaradásuk teszi azt lehetővé számukra, hogy egyszerre növekedjenek gyorsan és maradhassanak polgári szabadságjogok nélkül. A kettő között azonban nincs ok-okozati összefüggés.

Egy másik ok, ami elhomályosítja a látásunkat, az, hogy a nyugati recept alkalmazása nem jelenti a nyugati megoldások szóról szóra való alkalmazását. Nem véletlen, hogy az ázsiai országok konkrét intézményeiről sokkal kevesebb határozott állítást tudunk megfogalmazni, mint az intézmények eredményéről, a szabadságról. A nyugati recept alkalmazásában éppen az a nehéz, hogy kitaláljuk, hogyan tudjuk azt megvalósítani. Mik azok a konkrét intézmények, amelyek megvalósítják a nyugati szabadságokat, de nem mennek szembe az adott ország kultúrájával? Ez a gazdasági fejlődés legnehezebb kérdése, amire a választ valószínűleg szintén egy szabad felfedező folyamat eredményeként lehet

³⁶ Daron ACEMOGLU – Philippe AGHION – Fabrizio ZILIBOTTI: *Distance to Frontier, Selection, and Economic Growth*, *Journal of the European Economic Association* 2006/1., 37–74.

³⁷ Ronald H. COASE: *The Market for Goods and the Market for Ideas*, *American Economic Review* 1974/2., 384–391.

³⁸ Ronald H. COASE – Ning WANG: *How China Became Capitalist*, Palgrave Macmillan Basingstoke, Hampshire, 2012, 193–194.

³⁹ Stephen L. PARENTE – Charles E. PRESCOTT: *Barriers to Riches*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 2000. 22.

megkapni.⁴⁰ Ezek az országok tehát azt találták ki, hogyan valósítsák meg a nyugati szabadságot úgy, hogy közben a hagyományiaknak se mondjanak ellent. De hát nem éppen ez a nyugati modell? E felfedező folyamat egyik módja a helyi „kormányzatok” közötti verseny, amely Európa sikerének is az egyik kulcsa volt, de Kínában is fontos szerepet játszik.⁴¹ A burzsoá méltóság felfedezése sem triviális, de jól halad.⁴²

De mégiscsak kellett egy diktátor, aki ezeket a piaci reformokat lenyomta az emberek torkán, nem? Egyrészt lehet-e gazdasági fejlődésnek nevezni azt, amit lenyomnak a torkunkon, mert egyébként nem kellene nekünk? Másrészt nem ilyen egyszerű a helyzet. Amartya Sen szerint „fejlesztő diktatúrák” nem alkalmaztak olyan gazdaságpolitikát, amit demokratikus viszonyok között ne lehetett volna véghezvinni. Ilyen az oktatásba való masszív beruházás, a külföldi piacokra való nyitottság vagy a mezőgazdaság sikeres reformja.⁴³ A Hyundait sem a koreai kormány találta ki, hanem Csung Ju-jung szerelóműhelyéből nőtte ki magát.⁴⁴ Kína fejlődésének részletei is egy az egyben cáfolják a „megtervezett kapitalizmus” meséjét. Coase és Wang részletesen bemutatják, hogy mindazok a „reformok”, amelyek a kínai fejlődést beindították (a mezőgazdaság átalakulása, a különleges gazdasági övezetek, a kisvállalkozás liberalizálása, a falusi és kisvárosi vállalatok kialakulása), alulról jöttek, nem „a Párt” találta ki őket. Sőt: kezdetben mindet ellenezte, és csak az áldását adta rájuk, mikor látá, hogy jók.⁴⁵

A harmadik ok, amiért szeretjük a diktátoroknak tulajdonítani a jólét növekedését, abban rejlik, hogy a „fejlődés” valójában egy olyan spontán folyamat eredménye, amelynek a szabályai – amint arra Hayek felhívta a figyelmünket⁴⁶ – ellentmondanak az ösztöneinknek, és hétköznapi ésszel nehezen felfoghatók. Sokkal közelebb áll az ösztöneinkhez és determinisztikus összefüggésekhez szokott gondolkodásunkhoz az az elképzelés, hogy „a gazdaság” azért fejlődik, mert valaki fejleszti. Az a valaki pedig nyilván a leghatalmasabb ember. Így magunkat megnyugtatta neki tulajdonítjuk azt az eredményt, amit egyébként egyetlen embernek sem lehet tulajdonítani.

A konstruktív racionalizmus csábításának persze a politikusok tudnak a legkevésbé ellenállni, hiszen azzal, hogy a szomszédban „fejlesztő” államférfit magasztalják, azt üzenik nekünk, hogy mennyire fontosak is ők, hiszen ők fejlesztik a gazdaságot. Ebben a technokrata gazdasági szaknyelv is a segítségükre van. Ha azt mondom, hogy „a politi-

⁴⁰ Peter J. BOETTKE – Christopher J. COYNE – Peter T. LEESON: *Institutional Stickiness and the New Development Economics*, *American Journal of Economics and Sociology* 2008/2., 331–358. A szerzők a II. világháború utáni Németország mellett Japán párhuzamos példáján keresztül mutatják be, hogy a gazdasági és politikai szabadság nyugati intézményeit úgy lehet sikeresen importálni, ha azokat – a helyi szereplők részvételének segítségével – összhangba hozzák az adott ország hagyományaival.

⁴¹ COASE–WANG: *I. m.*, 138–152. Az intézmények közötti verseny európai és ázsiai jelentőségéhez lásd még Erich WEEDE: *Asia's Giants in the World Economy. China and India = Institutional Competition*, szerk. Andreas Bergh – Rolf Høijer, Edward Elgar, Cheltenham, 2008, 230–260.

⁴² Nimish ADHIA: *Bourgeois Virtues in Indian Films. How Bollywood Heralded India's Economic Liberalization*, Paper presented at the Midwest Political Science Association Conference in Chicago, 2009. április 2.

⁴³ Amartya SEN: *A fejlődés mint szabadság*, Európa, Budapest, 2003, 236–238.

⁴⁴ EASTERLY, *I. m.*, 239–241.

⁴⁵ COASE–WANG: *I. m.*

⁴⁶ Friedrich August von HAYEK: *A végtelen önhittség. A szocializmus tévedései*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1992.

kusok fejlesztik a gazdaságot”, akkor okoskodó fejbólintás a válasz a közönség részéről, ha viszont azt mondanám – ami ugyanaz –, hogy „a politikusok tesznek minket gazdagbba”, akkor a válasz inkább (helyesen) visító röhögés lenne, de legalábbis kétkedő mosoly. A gazdasági fejlődés elemzésére használt kifejezéseink reménytelenül át vannak itatva azzal a gondolattal, hogy az anyagi gazdagodás egy felülről irányított technokrata folyamat.

A fejlődő országokkal foglalkozó neves közgazdász, Easterly szerint az is közrejátszik a fejlesztő diktátorok iránti eltúlzott csodálatunkban, hogy egyszerűen rosszul becsüljük meg a valószínűségeket.⁴⁷ A hétköznapi események szintjén ez viszonylag közismert jelenség, de a diktatúrák sikerének megítélésekor is alkalmazzuk: abból, hogy egy gyors növekedésű országot nagy valószínűséggel egy autokrata vezet, nem következik, hogy egy autokrata által vezetett ország nagy valószínűséggel gyors növekedést fog produkálni.

Akarjuk-e, hogy gazdaggá akarjanak tenni bennünket?

A Nyugaton kifejlődött szabad intézményeket két ok miatt lehet szeretni: önmagukért, vagy azért, mert belátjuk, hogy ezek az intézmények biztosítják számunkra a nagyobb anyagi gazdagságot. Ha el is fogadjuk, amit ez az írás állít – tudniillik, hogy az ázsiai sikerek az Európából importált szabadságnak köszönhetők –, még mindig lehet ez a különbség a két modell között. Az tehát, hogy az állampolgárok és emiatt a politikusok miért ragaszkodnak vagy fogadják el a szabad intézményeket: a szabadság önmagában vett értéke miatt, vagy azért, mert lehetővé teszik a gazdasági fejlődést? Ekkor megint felmerül a választási lehetőség: jobban járhatunk-e olyan politikusokkal, akik gazdaggá akarnak tenni minket, nem pedig szabaddá?

Ha a fent leírtak elméleti része is igaz, akkor valószínűleg nem járunk jobban. A konkrét gazdaságpolitikai intézkedések szintjén, ahogy fentebb már utaltam rá, nagyon keveset tudunk mondani arról, mi ösztönzi a növekedést. Tartsuk észben: a gazdasági fejlődés egy olyan *felfedező* folyamat, amelyről annyit tudunk, hogy a gazdasági szabadság intézményi keretei között tud a legeredményesebben működni. Nem azt állítom, hogy a kormány ne tudna olyan ösztönzőket létrehozni, amelyek hatására rövid távon nagyobb GDP-t állítunk elő. Az ilyen ösztönzők – például valamilyen éppen divatos ideológia alapján kiszemelt iparágak, vállalatok, szektorok kiemelt támogatása – azonban diszkriminatív és *ad hoc* jellegűknél fogva ellentétesek a gazdasági szabadság kritériumával. Így a konkrét növekedési (termelési) eredményeket kitűző politika annak a folyamatnak az intézményi alapjait ássa alá, amelyet gyorsítani szeretne.

De tegyük fel, hogy mégiscsak létezik olyan gazdaságpolitika, amely közvetlenül serkenti a valódi, tartós növekedést. Még ekkor sem igen várhatjuk, hogy egy politikus alkalmazni fogja azt. A gazdasági növekedés hosszú távú dolog, és annyi ideje egy politikusnak nincs, mert egy választási periódus csak néhány évig tart, de a diktátorok szeme

⁴⁷ EASTERLY: *I. m.*, 309–312.

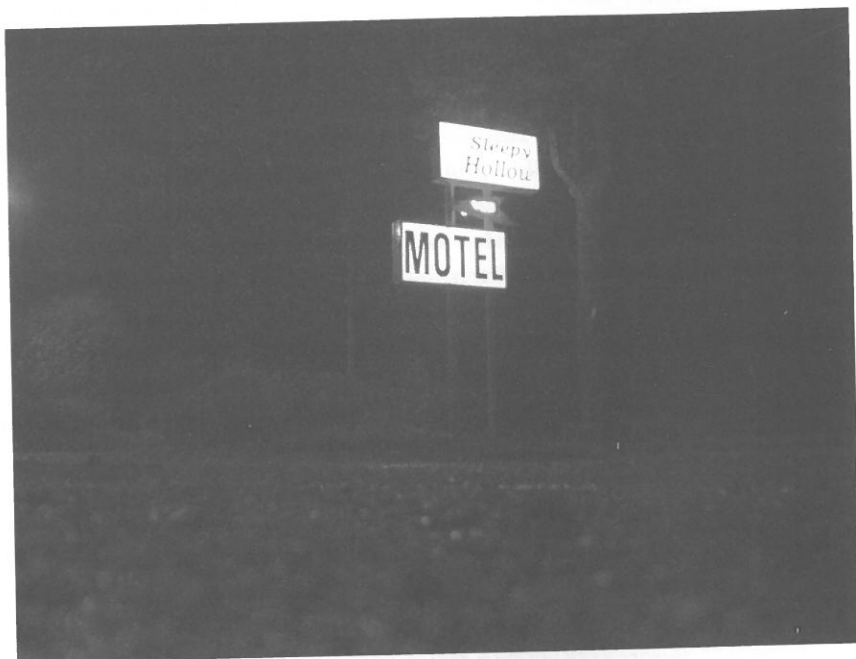
előtt is mindig ott lebeg a bukás lehetősége. Egy várhatóan rövid időhorizonttal rendelkező politikusnak nem áll érdekében olyan intézkedéseket hozni, amelyeknek a (politikai) gyümölcseit az ő utóda, esetleg politikai ellenfele fogja csak élvezni.

De tegyük fel, hogy mégiscsak van hosszútávú időhorizonttal rendelkező autokrata. Sőt azt is tegyük fel, hogy ez az autokrata azt is tudja, a tartós gazdasági fejlődéshez először gazdasági szabadság, és előbb-utóbb polgári szabadság is kell, mert végül is az innovációra kell építeni, nemcsak a másoktól átvett innovációk alkalmazására. Miért ne tehetné meg egy autokrata, hogy biztosítja azt a szabadságot, ami a gazdasági fejlődéshez kell? Az emelleti elköteleződése elsősorban hihetőnek is tűnik, mert a nagyobb gazdasági fejlődés az autokratának is nagyobb bevételt és ennek révén hatalmat hoz az adókon keresztül, így elméletileg nem lesz érdeke a szabadságunkat csorbítani, ameddig a szabadságot a nagyobb jövedelem termelésére használjuk fel. Bár ennek az elméleti lehetősége megvan,⁴⁸ nemigen lehet látni a gyakorlatban olyat, hogy egy országban polgári szabadság legyen politikai szabadság nélkül. Ennek valószínűleg az az oka, hogy a gondolatok piacának szabadsága melletti elköteleződés az autokrata részéről nem hiteles, mert az új gondolatok új politikai gondolatokat is jelenthetnek, az új ötletek egymással való megvitatása pedig politikai vitát is generál. Emiatt az autokrata számára túlságosan kockázatos teret engedni a gondolatok szabad áramlásának, még akkor is, ha tudja, hogy egyébként nagyobb jövedelme származhat belőle.

Mindez megadja a választ arra, hogy a tartós anyagi gazdagodáshoz miért van szükség a javak és a gondolatok piacának szabadsága – tehát a gazdasági és a polgári szabadság mellett – politikai szabadságra is. Azért, mert az utóbbi lehet képes úgy megkötni a hatalom kezét, hogy a gondolatok piacának szabadsága melletti elköteleződés is hiteles legyen.

Jobban járunk tehát, ha a politikusainktól nem azt várjuk, hogy gazdagítsanak minket, hanem azt: tegyék lehetővé, hogy eldönthessük, akarunk-e egyáltalán „növekedni”.

⁴⁸ Martin C. MCGUIRE – M. Mancur OLSON: *The Economics of Autocracy and the Majority Rule. The Invisible Hand and the Use of Force*, Journal of Economic Literature 1996/1., 72–96.

Sleepy Hollow (Washington)

A hivatal előtt (Roslyn, Washington)